उच्च माध्यमिक तहमा मानवीय स्रोत व्यवस्थापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन
विषय, स्नातकोत्तर तह (एम.एड) दोस्रो वर्षको (कोर्ष नं. ५९८) को
आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नकालागि
तयार पारिएको

शोधपत्र

शोधकर्ता

लक्ष्मीकुमार श्रेष्ठ

क्याम्पस रो.नं. : २८९

परीक्षा रो.नं.: २१४००३१

त्रि.वि.वि. दर्ता नं. : ३६-०१३७२७

शैक्षिक वर्ष : २०६४/०६५

प्रस्तुत

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग

कोसीहरैचा, मोरङ

२०७२

त्रिभुवन विश्वविद्यालयद्धारा सम्बन्धप्राप्त

सुकुना ब्हुमुखी क्यामपस

कप्लक :गैत्क्षएीभ ऋबअएग्क

कोसीहरैच, मेरङ

INDRAPUR, MORANG

स्थापित : द्दण्द्धड

☎ : ण्द्दज्ञ-**545617**

☎ **M 021–545717**

फ्याक्स : ण्द्दज्ञ-

छद्धछठज्ञठ

पत्र सङ्ख्या :

चलानी नम्बर :

भ्क्बषिस् कगपगलबअ२थबजययाअक

मिति :

....

विषय : स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय सुकुना वहुमुखी क्याम्पस, कोसीहरैंचा, मोरङको स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन मूल विषयको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नको लागि छात्र श्री लक्ष्मीकुमार श्रेष्ठले **उच्च माध्यमिक तहमा मानवीय स्रोत व्यवस्थापन** शीर्षकको शोधपत्र तयार गर्नु भएकोले उक्त शोधपत्र मूल्याङ्न समितिबाट स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

क.स.	नाम	पद	हस्ताक्षर
१.	केशवराज भट्टराई	विभागीय प्रमुख	....
२.	गणेशप्रसाद दहाल	शोधनिर्देशक	....
३.	....	बाह्य परीक्षक	....

मिति :

प्रतिबद्धता पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह एम.एड. द्वितीय वर्षको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नका लागि प्रस्तुत **उच्च माध्यमिक तहमा मानवीय स्रोत व्यवस्थापन** शीर्षकको शोधपत्र अर्को प्रयोजनको लागि कहि कतै पेश नगरेको र अनुसन्धान कार्य अत्यन्त मौलिक रहेको प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछु ।

....

लक्ष्मीकुमार श्रेष्ठ

एम.एड्. दोस्रो वर्ष

पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग

15 January, 2016

शोधसार

राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप र विद्यालय क्षेत्र सुधार परियोजनाले कक्षा १ देखि १२ सम्मको शिक्षालाई विद्यालय तहमा राखिएको भएतापनि हालसम्म कक्षा ११ र १२ लाई उच्च माध्यमिक तहको रूपमा उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद्द्वारा संचालन गरिदै आएको सन्दर्भमा "उच्च माध्यमिक तहमा मानवीय स्रोत व्यवस्थापन" शीर्षकमा यो अनुसन्धान सम्पन्न गरिएको छ । यस अध्ययनको मूख्या उद्देश्य उच्च माध्यमिक तहमा मानवीय स्रोत व्यवस्थापनको विश्लेषण गर्नु रहेको छ ।

यस अध्ययनमा परिमाणात्मक र मुलतः गुणात्मक अनुसन्धान ढाँचाको प्रयोग गरी व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ । उद्देश्यपूर्ण नमुना छनौट विधि प्रयोग गरी मोरङ जिल्लाको इन्द्रपुर स्रोतकेन्द्रमा चारवटा उच्च मा.वि. हरूमा प्राचार्य, वि.व्य.स. अध्यक्षहरू, उक्त स्रोतकेन्द्रका स्रोतव्यक्ति र विद्यालयका शिक्षकहरूलाई उत्तरदाता मानी गरिएको यस खोज कार्यमा एफ.डब्लु टायलरको वैज्ञानिक व्यवस्थापनको सिद्धान्त एवम् जर्ज इल्टन मायो र मेरी पार्कर फोलेटको मानव सम्बन्ध सिद्धान्तलाई सैद्धान्तिक खाकाको रूपमा लिइएको छ ।

यस खोजकार्यबाट उच्च माध्यमिक विद्यालयहरूमा लामो समयसम्म निजी स्रोतबाट आन्तरिक विज्ञापन तथा सम्झौताबाट शिक्षक व्यवस्थापन गर्ने गरेको पाइयो । शुरूको अवस्थामा खुल्ला विज्ञापनद्वारा प्रतिस्पर्धा नगराई छनौट गर्ने गरिएकोले विषयगत, दक्ष शिक्षकहरू कम सङ्ख्यामा नियुक्त गरिएको र प्रायः अंशिकालीन हुने गरेको पाइयो । सरकारले उपलब्ध गराइएको एकमुष्ट अनुदानबाट अंशकालीन शिक्षकहरूलाई न्यूनमात्रामा पारिश्रमिक दिने गरिएको लामो समयसम्म शिक्षकहरू अस्थायी रूपमा रहेका र उनीहरूको पेशाको कुनै सुनिश्चितता नरहेको पाइयो ।

शैक्षिक वर्ष २०७२ देखि विद्यालयहरूमा शिक्षा विभगबाट विद्यार्थी सङ्ख्याको आधरमा शिक्षक दरबन्दी उपलब्ध गराईएको, ती शिक्षकहरूलाई उच्च माध्यमिक शिक्षक छनौट निर्देशिका २०७१ बमोजिम प्रतिस्पर्धा गराई पूर्णकालीन करारमा नियुक्ती दिने गरिएको पाइयो । शिक्षा सङ्काय बाहेक विज्ञान र व्यवस्थापन सङ्कायका शिक्षकहरू प्रायः तालिम अप्राप्त भएको पाइयो । उच्च माध्यमिक विद्यालयहरूम कर्मचारीको कुनै दरबन्दी उपलब्ध नगराइएको हुनाले दिवासत्रमा कार्यरत कर्मचारीहरूबाट नै काम चलाएको, अंशकालीन शिक्षकहरू समेत अर्को सत्रमा कार्यरत मा.वि., नि.मा.वि. तहका शिक्षकहरूबाट काम चलाउने गरिएको पाइयो ।

मानवीय स्रोतलाई व्यवस्थित गर्न करारमा नियुक्ति पाएका अस्थायी शिक्षकहरूलाई यथासिघ्र सेवा आयोगद्वारा प्रतिस्पर्धा गराई स्थायी गरिनुपर्ने देखिन्छ । उनीहरूलाई आवधिक रूपमा पेशागत तालिमको व्यवस्था गर्नुपर्ने, उच्च मा.वि. तहमा कर्मचारी दरबन्दीको व्यवस्था गर्नुपर्ने र पर्णकालीन शिक्षकहरूको व्यवस्था गर्नुपर्ने आवश्यकता खड्किएको छ । यसको साथै उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद् र जिल्ला शिक्षा कार्यालयको दोहोरो प्रशासनिक भूमिकाको यथासिघ्र अन्त्य गरी शिक्षा सेवा आयोग मार्फत शिक्षक नियुक्ति प्रक्रिया अगाडि बढाउनु पर्ने देखिन्छ । शिक्षा ऐनमा यथासिध्र संसोधन गरी कक्षा ११ र १२ लाई विद्यालयको संरचना भित्र ल्याई जनशक्तिको यथोचित व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

विषयसूची

	पृष्ठ संख्या
प्रतिबद्धता पत्र	I
सिफारिस पत्र	II
स्वीकृति पत्र	III
कृतज्ञताज्ञापन	IV
शोधसार	V
विषयसूची	VII
तालिका सूची	X
सङ्क्षिप्त शब्दको पूरा रूप	XI

परिच्छेद एक : परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमी	१
१.२ समस्याको कथन	४
१.३ अध्ययनको औचित्य	५
१.४ अध्ययनका उद्देश्यहरू	६
१.५ अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरू	६
१.६ अध्ययनको परिसीमा	७
१.७ प्राविधिक शब्दावलीहरूको परिभाषा र व्याख्या	७

परिच्छेद दुई : सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन तथो सैद्धान्तिक खाका

२.१ सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	९
२.२ अध्ययनको सैद्धान्तिक खाका	१२
२.३ पुनरावलोकनको उपादेयता	१४
२.४ अवधारणात्मक ढाँचा	१५

परिच्छेद तीन :अध्ययन विधि र प्रक्रिया

३.१. अनुसन्धान ढाँचा १६

३.२ जनसङ्ख्या १६

३.३ नमूना छनौट विधि तथा नमूनाको आकार १६

३.४ नमुना छनौटका आधारहरु १७

३.५ तथ्याङ्क सङ्कलनका साधनहरू १७

३.६ तथ्याङ्कका स्रोतहरु १८

३.७ तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया १९

३.८ नतिजाको विश्लेषण १९

परिच्छेद चार : नतिजाको विश्लेषण

४.१ उच्च माध्यमिक तहमा मानवीय स्रोत व्यवस्थापनको अवस्था २०

४.१.१ शिक्षक व्यवस्थापन २०

४.१.२ विषयगत शिक्षकहरूको व्यवस्थापन २२

४.१.३ शिक्षकहरूको कार्यभार २४

४.१.४ कर्मचारी व्यवस्थापन २५

४.१.५ कार्य सम्पादन मूल्याङ्कन र वृतिविकासको अवस्था २७

४.२ उच्च माध्यमिक तहमा शिक्षक नियुक्तिका प्रक्रियाहरू २७

४.२.१ शिक्षक दरबन्दी तथा अनुदान कोटाको व्यवस्थापन २८

४.२.२ शिक्षक छनौट प्रक्रिया २९

४.२.३ पाठ्यक्रम र अङ्कभार ३०

४.३ उच्च माध्यमिक तहमा शिक्षक व्यवस्थापनका समस्याहरू ३२

४.३.१ भौतिक सुविधा र स्रोतको अभाव ३३

४.३.२ स्थायित्व र पेशागत सुरक्षाको अभाव ३४

४.३.३ कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन र वृतिविकासको व्यवस्था नहुनु ३४

४.४ मानवीय स्रोत व्यवस्थापनलाई प्रभावकरी बनाउने उपायहरू ३५

४.४.१ आर्थिक स्रोतको व्यवस्थापन ३५

४.४.२ स्थायित्व र वृतिविकासको व्यवस्था ३५

४.४.३ शिक्षक कर्मचारी दरबन्दीको व्यवस्था ३६

परिच्छेद पाँच : प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझावहरू

५.१ प्राप्ति ३७

५.२ निष्कर्ष ३८

५.३ सुझावहरू ३८

५.३.१ नीतिगत तह ३९

५.३.२ कार्यान्वयनको तह ३९

५.३.३ अनुसन्धानको तह ४०

सन्दर्भसूची

अनुसूचीहरू

तालिका सूची

तालिका सङख्या शीर्षक	पृष्ठ सङ्ख्या
तालिका एक : नमूनाको आकार	१७
तालिका दुई : शिक्षक विवरण	२१
तालिका तीन : विषयगत शिक्षकहरूको विवरण	२२
तालिका चार : कर्मचारी विवरण	२५
तालिका पाँच : विशिष्टीकरण तालिका	३०
तालिका छ : सरोकारवालाको प्रतिक्रिया	३२

सङ्क्षिप्त शब्दवलीहरूको पूरा रूप

उ.मा.शि.प.	: उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद्
वि.व्य.स.	: विद्यालय व्यवस्थापन समिति
शै.सत्र	: शैक्षिक सत्र
जि.शि.का	: जिल्ला शिक्षा कार्यालय
न.पा.	: नगरपालिका
उ.मा.वि.	: उच्च माध्यमिक विद्यालय
मा.वि.	: माध्यमिक विद्यालय
नि.मा.वि.	: निम्न माध्यमिक विद्यालय
प्रा.वि.	: प्राथमिक विद्यालय
का.स.मू	: कार्य सम्पादन मूल्याङ्कन
शै.ज.वि.के	: शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र